

súlyozatlan, diszharmonikus kísérlet után Grendel Lajostól a SZAKÍTÁSOK valódi folytatását várom.

Radnóti Sándor

ISAAC BASHEVIS SINGER: SZERELEM ÉS SZÁMÚZETÉS

Fordította Mészáros György
Gondolat, 1991. 396 oldal, 288 Ft

Singer életművének legnagyobb összefüggő része az önéletrajza. Emlékirataiban két kötetig jutott el, s bennük a harmincas évek közepéig, mikor ő maga alig múlt harminc. Az első könyv, az *IN MY FATHER COURT* (APÁM BÍRÓSÁGÁN), amely 1962-ben jelent meg Amerikában, a korai gyermekkort idézi föl, a második – 1984-ben adták ki –, az immár magyarul is olvasható *SZERELEM ÉS SZÁMÚZETÉS* az ifjú és a felnőtt emlékei.

Singer, aki novelláival s bennük egyszerű és pompásan leíró stílusával sugallni szokott, sejtetni *falak* közöttü életeket, most változtat a módszeren, és föl szabadítja gondolatait. Régóta gyöttrő kérdésekre keresi a választ szenvedés és teremtés körül. A kérdéseket a hányattatás, a pogromok, a kiválasztottság, az évezredek tapasztalatok ébresztik, melyek láthatatlanul dolgoznak benne. Az önéletrajz műfaja segítség Singer számára, hogy visszatekintve elgondolkodjék. Gyermekként szerzett impressziók, elkapott beszélgetések szolgálnak kiinduló alapul, melyeket akkor még alig érthetett; leírva a múltat, és így még egyszer átélve, minden világossá lesz. Háborúk, családok, szélhámosok: „*mindentennek ez az átkozott száműzetés az oka*”. Élményei alapján készíti Singer tablót az ő Lengyelországról, a kelet-európai zsidóság egyik otthonáról, amely évszázadok alatt alakította ki a *jiddis világot*. Chagalli képet fest a stetlről, a jellegzetes kisvárosról, a múltat őrző pajeszos-kaftános hívőivel, Talmud-tudósaival és jesivanövendékeivel, a mindennapos temetési menetekkel, szerelmekkel, gondokkal. Singer ezt a képet

viszi magával életében és elbeszélésében is, tovább a nagyvárosba, Varsóba, és onnan is tovább, New Yorkba. A helyszín változhat, de a poggyász örök.

Így hurcolja magával a stetlből a zsidók kérdéseit a létéről. Toprengésének útja a beszélgetés, a társalgás a Teremtővel. A gondolatok egykor örvényként ragadták magukkal a még kezdő novellistát, de a visszaemlékezések idős alkotója már saját polemizáló természetét rajzolja ki. Mint regényhős száll örökös vitába Istennel. Jób módjára lázadozik ellene, de soha nem rugaszkodik el tőle, mert hit és hagyomány köti; az Iró alakja mintává változik, a modern korban élő, galíciai kisvárosi zsidók modelljévé: „*Gyakran háborogtam dühöngve Isten ellen, de soha nem tagadtam meg, hittem léteben.*” Érthető, hogy tiltakozott Singer, hiszen az 1930-as években jávában mozgolódott a világ. Sztálinok, Hitlerék uralták a színt.

Önéletrajz ez a mű, de benne az Iró beszél, eszköze pedig a *történelemfestés*. Nem éles kontúrú képet kapunk egy időszakról, hanem reflexiókat, élményt és valóságot elegyítve sajátosan tisztán, egyszerű stílusban. Időrendet követ, a környezetet adja vissza igazi vagy olykor átalakított szereplőkkel, s közben előbukkan a magánélet is, előbukkannak a szerelem pillanatai. Singer, könyvcímének két szavával – *szerelem és száműzetés* –, két pillérre építette föl memoárját, belefoglalva lebegéseit hit és nem hit, szerelem és egyedüllét között: „*Nem tudtam együtt élni Istennel, de nélküle sem. Nem hittem a házasság intézményében, de az agglégényi magányt sem bírtam.*” Mindemögött az örök keresést, hányódást érezzük. És ezt drámaian igazolja a kivándorlás és szorongásos, hű leírása, a szétszóratás második pillanata, még ha a történelem kényszere diktálta is az exiliumot. Itt Singer hangja kissé panaszosra vált – a szubjektív hang is része a visszatekintésnek –, New York már nem a stetl, a számára meghitt levegő. Ezért adta e fejezetnek ezt a címet: *EGY FÉRFI ELVÉSZ AMERIKÁBAN*. Műveinek – köztük e könyvnek is – a sikere látszólag nem ezt bizonyítja, hiszen ő nem tűnt el, tud róla a világ. De az emlékek során át kitetszik, hogy a lélek elveszített valamit, örökre. Azokban az időkben, amikor „*a Tóra himent a divatból*”.

A SZERELEM ÉS SZÁMÖZETÉS-t negyven év távolából írta meg Singer. Múltja mégis frissen idéződik föl, az emlékezés a most érzését kelti, akárha régen vezetett naplójával találkoznánk. A könyv végén az olvasó is visszavágynak a kezdekhez, Amerikából Radzminba, a kisvárosba, és Leoncinba, a szülőfaluba, ahogyan ez az íróval is valószínűleg megtörtént. Csak a párbeszédeken látszik néha az idő fakító hatása, sejteni rajtuk a sűrítő, siető szándékot, hogy el ne illanjon az emlék. Jobban illenének kitalált történetbe, de az önéletrajz nemigen enged meg az elkalandozást.

Ezért hullámszik végig a könyvön a fikción-szerűség és memoár kettőssége. A beszélő egyszer maga teremtette kalandorszereplő, önnön mintázata, máskor a történelem dobálásainak kített lázadó zsidó vagy Isten esendő teremtménye. Singer az előszóban igyekezett tisztázni, hogy nem regényt akart írni, mert „az élettörténet túllépi az irodalom hatáskörét”. Művészi érzéke azért gondosan vigyázta őt, hogy műve legtöbbször az irodalmon belül maradjon. Ezzel megmentett valamit, ami a valóságból mindenkorra eltűnt. Városokat, archaikus miliójukkal, embereket, Tóra-tanulást, imádkozásokat. És szenvedést, mert az sem hiányozhat az élet teljességéből, hiába a sok perlekedés a Mindenhatóval.

Várkonyi Benedek

PSZICHOANALITIKUS HAMU ÉS GYÉMÁNT

Hermann Imre: *Az antiszemitizmus lélektana*
Cserépfalvi, 1990. 156 oldal, 198 Ft

„A húszas-harmincas évek fordulóján kezdődtek a nemzetközi viták a pszichoanalízis és a marxizmus viszonyáról. Volt-e ennek valamilyen magyarországi lecsapódása?” – kapta 1971-ben az idős Hermann Imre egy interjúban a kérdést. A pszichoanalitikus válasza így hangzott: „Tudtommal semmiféle. Reichék, Fenichel kezdeményezéseit nem néztük jó szemmel; az volt a véleményünk,

hogy ne foglalkozzunk olyasmivel, amihez nem értünk.”

Marxizmus helyett mondhatott volna társadalomtudományt is: a magyarországi mélylélektani mozgalom freudi törzsére 1919, a Tanácsköztársaság bukása óta napjainkig a társadalomtudományi önkorlátozás volt a jellemző. (A helyzet csak az utolsó egy-két évben van változóban.) Személy szerint Hermann Imrének amúgy sem kellett nagy erőszakot tennie intellektuális egóján a szociális témák kerüléséhez: a gondolkodás-lélektan-nal és az ösztönfolyamatokkal foglalkozó tudóstól alkatilag idegen volt a szociálpszichológiai összefüggések kutatása.

Csakis a különleges történelmi pillanattal magyarázható, hogy 1945 januárjában, szinte saját és a maradék zsidóság felszabadulása pillanatában hozzáfogott az antiszemitizmus-ról, egy par excellence szociális jelenségről szóló könyve megírásához. Hermann családjával együtt csodával határos módon került el az erőszakos halált; pszichoanalitikus kollégái némelyikének nem volt ilyen szerencséje. Magyar állampolgárok százezreinek gáz, agyonlövés, kiéheztetés formájában történő kürtása, milliók erőszakos halála Európában az érzelmi megrendülésen és a döbbeneten túl szellemi kihívást is jelentett az írástudó értelmiség – írók, történészek, szociológusok, pszichológusok – számára. Lehet, hogy Auschwitz után többé nem lehetett verset írni; tanulmányt, könyvet azonban nemcsak lehetett, kellett is papírra vetni.

Heller Ágnes egy 1964-es könyvében utalt Erich Frommra: „A náciizmust – ezt jól tudja – konkrét társadalmi erők hozták létre, az imperializmus erői. De ha bestializálni tudták az embereket, akkor kell lenni az emberi lélekben valaminő olyan ismeretlen lényezőnek, »X-nek«, melyet bestializálni lehet. Meg kell tehát vizsgálni: mit használhat fel az emberi pszichében a fasizmus szörnyű céljaira?” Hermann Imre belső indíttatása a könyv megírására hasonló volt, mint a zsidókérdést elemző Bibóé, az autoriter személyiségről értekező Adornóé, az agresszivitást analizáló Frommé.

De vajon tudatában volt-e annak, hogy – korábbi és későbbi meggyőződésével ellentétben – olyasmivel foglalkozik, amihez nem igazán ért? A könyv némely passzusán érezhető például a marxizmus külsőleges hatása.